

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 2.

Tárkány Szücs Ernő
Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport
www.jogineprajz.hu

Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok

SZOKÁSJOG ÉS JOGSZOKÁS

I.

Szerkesztette: Nagy Janka Teodóra

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTURATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ
ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

SZEKSZÁRD
2016

SZOKÁSJOG ÉS JOGSZOKÁS

I.

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 2.

Sorozatszerkesztő: Nagy Janka Teodóra

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI ÉS JOGI NÉPRAJZI TANULMÁNYOK

SZOKÁSJOG ÉS JOGSZOKÁS

I.

Szerkesztette: Nagy Janka Teodóra

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTÚRATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ
ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

SZEKSZÁRD
2016

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport
www.jogineprajz.hu

ISSN 2064-888X
ISBN 978-963-429-080-3-ö
ISBN 978-963-429-081-0

© Szerzők 2016
© Szerkesztő 2016

Készült *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti,
jogi néprajzi digitális adattár*
K-109191 számú OTKA pályázat támogatásával

Kiadja: Pécsi Tudományegyetem
Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar

Felelős kiadó: Dr. Horváth Béla dékán

Borító és könyvterv: Erky-Nagy Tibor
Technikai szerkesztő: Szabó Ernő
Nyomda: Szekszárdi SZC Nyomdája
Vezető: Ábrahám Norbert

TARTALOMJEGYZÉK

I.

Előszó.....	7
Preface	9
Vorwort	11
Bánkiné Molnár Erzsébet: A jogi gondolkodás és a társadalmi normák változásai a 18. század első felében a Jászkun kerületben	13
Bárh János: A népi jogéletkutatás forrásai a székely köznépi családok „levelesládáiban”	32
Bató Szilvia: Változatok culpára – szakirodalom és praxis a reformokban	38
Béli Gábor: Női törvényes öröklés a Hármaskönyvben	60
Bódiné Beliznai Kinga: Talár vagy díszmagyar? Adalékok a bírói uniformis történetéhez	75
Bognár Szabina: A jogszokásgyűjtés és ami mögötte van. Egy nyitrai levéltáros család két generációja: Tagányi Imre (1808–1881) és fia, Tagányi Károly (1858–1924)	93
Gelencsér József: A hónaposok szőlőbeli jogviszonya a Káli-medencében.....	114
Gyáni Gábor: Tárkány Szücs Ernő és a vásárhelyi Bethlen gimnázium	129
Herger Csabáné: A törvényes és az írott hitbér Baranyában 1848 után	139
Homoki-Nagy Mária: A szokásjog hatása a magyar magánjog fejlődésére	165
Horváth József: A kora-újkori nyugat-dunántúli kisnemesi végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről.....	176
Kajtár István: Szakrális elemek a jogi kultúrtörténetben	196
Kisteleki Károly: Az Erdélyi Fejedelemség önálló államiságának hatalmi szimbolikai elemei	204

II.

Kothencz Kelemen: Végrendelkezés Bajszentistvánon a 19. század elején.....	219
Kriston Vízi József: Büntetés, kiközösítés a népi gyermekjátékokban.....	236
Lancendorfer Zsuzsanna: Krimiből ballada, avagy egy népballada-kutatás jogtörténeti vonatkozásai	244
Mezey Barna: Kényszer és szankció a nép joggyakorlatában	261
Nagy Janka Teodóra: A „jó Rend” szabályai: a makói történeti népi jogéletkutatás, mint jogi néprajzi kutatómódszertani modell	271
Nánási László: Vajna Károly „Hazai régi büntetések” monográfiájának keletkezése és forrásai.....	281
Örsi Julianna: A közösségi élet szabályai a 18–19. századi Jászkunságban	302
Petercsák Tivadar: Az egri fertálmesterség útja a közigazgatási feladatoktól a hagyományőrző tisztségig	313
Szádeczky-Kardoss Irma: A hatalmi szimbolika keresztény kontösű tradicionalitása egyes Árpád-kori pénzeinken.....	325
Varga István: Egy jogszokás intézményesülése: törvénytelen születésű gyermekek tartása iránti perek a két világháború között	335
Varga Sándor: Táncszervező kezesek az erdélyi Mezőségen.....	355

Völgyesi Levente: A Hármaskönyvben fellelhető, a jobbágyság öröklésére vonatkozó szabályok továbbélése a 18–19. században, különös tekintettel a Tárkány Szücs Ernő munkássága során feldolgozott öröklési jogi népszokásokra	377
A tanulmánykötet szerzői	387
A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport szakmai munkája (2011–2016)	388
Fotók a konferenciáról	400
Content	404
Inhalt	406

***A jogszokásgyűjtés és ami mögötte van.
Egy nyitrai levéltáros család két generációja:
Tagányi Imre (1808–1881)
és fia, Tagányi Károly (1858–1924)****

BOGNÁR SZABINA

Az ismert történész-levéltárnok Tagányi Károly nem sokkal nyugdíjazása előtt, 1917-ben tette közzé *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről* című munkáját, elsőként az *Ethnographia* hasábjain, két évvel később pedig könyv alakban a Magyar Néprajzi Könyvtár sorozat új folyamának első köteteként (A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és öröklési jog köréből). A Magyar Néprajzi Társaság, melynek Tagányi Károly 1920 és 1924 között elnöke volt, az európai tudományos közvéleménynek szánta a markánsan kutatástörténeti irányultságú dolgozatot, így a tanulmány 1922-ben németül is megjelenhetett. Tagányi könyve megjelenését követően további fejezetekhez gyűjtött anyagokat, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tárában (a továbbiakban OSZK Kt.) a megjelent családjogi és öröklési jogi fejezetek jegyzetei, kéziratai, korrektúrái mellett borítékokba rendezve sorakoznak a tervezett folytatás anyagai. Ezek munkacímei: Dologjog, vagyongjog, vagyongjogi igazság szokásai, birtokjog; Kötelmi jog; és végül Büntetőjog, perjog, kiegyezési rendszer. A közel ezer, különböző terjedelmű jegyzet mellett a szerző jogszokásokról írott könyve befejezését is megfogalmazta, melyben összegezte a jogszokáskutatás célját, valamint részletes útmutatást adott a gyűjtés módszerére.

Jelen tanulmányban Tagányi Károly jogszokásgyűjtő programjának lehetséges előzményeiről szólnék. Mielőtt erre rátérnék, fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy természetesen nem a fentebb említett kiadvány Tagányi Károly főműve. Az 1897-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1918-ban rendes tagjává választott történész-levéltárnok Tagányi

Károly „virtigli medievistaként”¹, az Árpád-kori társadalomról készült monográfiát írni, s ehhez gyűjtötte évtizedeken keresztül anyagait; tulajdonképpen jogszokásgyűjtő programjától is ehhez a kérdéskörhöz várt további adalékokat. Az általam itt nyújtott Tagányi-pályakép ezen túl is töredezett: nem beszélek kiterjedt gazdaságtörténeti, helytörténeti munkásságáról, ahogy emlékezetes vitáiról sem. E helyett egy sajátos kutatás- és családtörténet felvázolására vállalkozom: azokat a kapcsolódási pontokat, azt a „családi örökséget” veszem számba, amit a mintegy fél évszázadon át a nyitrai levéltárban dolgozó Tagányi Imre hagyományozhatott fiára, a levéltárnok-történész Tagányi Károlyra.

1. Kutatástörténet és családtörténet

Nagy Janka Teodóra és Mezey Barna – a 2008-as szekszárdi konferencia előadásait közreadó – Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet kötet szerkesztői előszavában szemérmesen megállapítják, hogy a kutatástörténet „a jogi néprajz egyik meghatározó, bár publikációkban alig araszoló témája”.² Való igaz, az önnön létjogosultságát többszörösen bizonygatni kényszerülő jogi néprajz képviselői mindenkor komoly erőfeszítéseket tettek saját kutatástörténeti kánonjuk megalkotására³, ugyanakkor be kell látnunk, hogy nem

* Készült az OTKA K 109191 pályázat támogatásával.

¹ Tagányi Károly historiográfiai megítéléséhez hiánypótló szempontokat vet fel legújabbban Szeberényi Gábor: Vö.: Szeberényi Gábor: A levéltárnok és „tanítványa”. Historiográfiai háttérrel Tagányi Károly és Holub József történetírásának összefüggéséhez. In: Pedagógia - oktatás - könyvtár: Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére. (Csóka-Jaksa Helga, Schmelcz-Pohánka Éva, Szeberényi Gábor szerk.) Pécs, 2014. 453-472. p. uő.: Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése. Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőség-feltételei az 1920-as évek elején (I. közlemény). Per Aspera ad Astra. A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei. I. évfolyam, 2014/2. szám. 117-137. p.

² A szerkesztők előszava. In: Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. (Szerk.: Mezey Barna és Nagy Janka Teodóra). Budapest, 2009. 11. p.

³ Részletesebben lásd: Nagy Janka Teodóra: A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében. In: Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Szerkesztette: Mezey Barna és Nagy Janka Teodóra, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 83-95. p.; uő.: European perspectives of studying Hungarian ethno-judicial life. In: Institutions of Legal History with special regard to Legal Culture and History. (Szerk.: Béli Gábor, Duchonová Diana, Fundarková Anna, Kajtár István, Peres Zsuzsanna). Pécs-Bratislava, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. 377-386. p.; uő.: Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781-1821). Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó Városában előfordult ügyes bajos állapotokról. (Documenta et Monographiae Universitas Quinqueecclesiensis Faculta de Illyés Gyula Nominata 1.) Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2012. 206-226. p. uő.: A népi jogélet kuta-

véletlenül nem ez a terület a jogi néprajz zászlós hajója (ahogy az elméletképzés sem). Illúzió lenne azt gondolni, hogy a kutatástörténet címre a tisztelt és kellően széles olvasóközönség felkapja a fejét és elégedetten bólogatva megjegyzi: igen ez hiányzott; egy markánsan kutatástörténeti munka kutatástörténeti előzményeinek bemutatása. A helyzet még ennél is súlyosabb: hiszen itt és most nem fogok beszámolni a Tagányi Károly-féle jogszokásgyűjtő program hazai és nemzetközi előzményeiről, hatásairól stb. A feloldozást Gyáni Gábor és Nánási László jelen kötetben is olvasható előadásai adták. Gyáni Gábor történész a jogi néprajzi kutatások kontinuitását személyében is megjelenítő jogász-néprajztudós, Tárkány Szücs Ernő kapcsán beszélt arról az iskolai (szellemi) milliőről és szocializációs kontextusról, mely a gimnazista Tárkány Szücs érdeklődését a paraszti világ felé fordította.⁴ Nánási László főügyész pedig Vajna Károly életpályáját elemezve adott képet a gyermekkori szocializációs közeg tudományos érdeklődést befolyásoló hatásáról.⁵

A tudományos munkásság elemzése, megértése kapcsán lehet tehát relevanciája annak, ha azt a milliőt próbáljuk megidézni amiben az érintett szerző szocializálódott. Tagányi Károly így vélekedik erről a kérdésről: „Mikor a világba lépünk, már készen kapjuk az eszméket, a felfogást. Szüleinktől, az iskolától, a könyvekből, s az életből. E szerint cselekszünk tehát, ez lesz hitvallásunk. És a legtöbb ember haláláig megmarad ugyanabban a fölfogásban, világnézetben.”⁶ Nézzük meg közelebbről, milyen ez az életpályát befolyásoló „világ” Tagányi esetében!

2. A Tagányi család

A Tagányi család genealógiája jól feldolgozott. Tagányi Károly maga is kutatatta családjának történetét, 1364-ig visszamenőleg készítette el a „Tagányi,

tása Erdélyben 1939–1948 között. In: Határjelek és hagyásfák: A hetvenedik életévébe lépő Báráth János tiszteletére írott tanulmányok. (Szerk.: Kothencz Kelemen). Baja, Türr István Múzeum, 2014. 539–547. p.

⁴ Gyáni Gábor: Tárkány Szücs Ernő és a vásárhelyi Bethlen gimnázium. In: Szokásjog és jogszokás. (Szerk.: Nagy Janka Teodóra). Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2016. 129-138. p.

⁵ Nánási László: Vajna Károly „Hazai régi büntetések” monográfiájának keletkezése és forrásai. In: Szokásjog és jogszokás. (Szerk.: Nagy Janka Teodóra). Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2016. 281-301. p.

⁶ Az eszmék biológiája. Tagányi Károly egy valószínűsíthetően a pályája elején keletkezett kézírata. OSZK Kt. Quart. Hung. 2284. 435.

Tagan, Tagany” családfát.⁷ Baán Kálmán a Magyar Családtörténeti Szemle 1941-es évfolyamában közölt tanulmányt, melyben részben felhasználta Tagányi Károlynak az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található családtörténeti anyaggyűjtését is.⁸ Baán adatait egyházi anyakönyvek alapján pontosította, egyúttal kiegészítette Peter Keresteš a Genealogicko-heraldický Hlas 2005. évi első számában megjelent cikkében.⁹ Keresteš érdeme továbbá, hogy számba veszi a leszármazókat is.

A Tagányi ősök a XVI. század vége felé a környékbeli falvakból települtek be az akkoriban fejlődésnek indult Oszlányba (Bars vármegye, Privigyei járás). Tagányi Károly nagyapja az 1765-ben született Tagányi István 1812-ben már Oszlány szenátorai között szerepelt gazdálkodóként.¹⁰ Unokája visszaemlékezése szerint nagy házzal, kerttel és csúrral rendelkezett; az

⁷ Hagyatékában az OSZK Kt. Quart Hung. 2288-as dossziében található, Tagányi család iratai cím alatt ez a gyűjtése, de az iratanyag sok más feljegyzéssel összekeveredett. Tagányi Károly saját feljegyzései mellett eredeti hagyatéki leltárak, végrendeletek, valamint a család különböző tagjainak leveleiből áll az anyaggyűjtés. Quart. Hung. 2288. 54–61. Tagan, Tagany családfa 1689–1884 közötti időszakból; Quart. Hung. 2288. 75, 76, 87, 91–145. Családtörténeti adatgyűjtés 1364-től; Quart. Hung. 2288. 62–65. Tagányi Ferencz kanonok hagyaték átadó végzése 1894-ből; Quart. Hung. 2288. 90. „Kézelt írott vélemény Tagányi János apáczai tanító 1848. és 1849. évi politikai magaviselete tekintetében. Kelt. Nagyváradon Március 24-én 1851.”; Quart. Hung. 2288. 88–89. Tagányi János apáczai tanító 1850-ben kelt kézzel írott levele, melyben nyilatkozik forradalmi tevékenységéről; Quart. Hung. 2288. 68–69. Porukomstvo. Testament Josefa Taganyi. Oszlány, 1866. máj. 12. szlovák nyelven; Quart. Hung. 2288. 72. Decisro Matrimonem Agrormu Mojzivoržanozum cum Szepparno Tagany 1798; Quart. Hung. 2288. 70–71. Disprositro ad Patrone Auguzzi Die Defuncti Andrea Tagany 1794., Quart. Hung. 2288. 73–74, 77–78. Testamentum Susanne Tagany 1812.; Quart. Hung. 2288. 83–84. Excelsa Regia Camora Hungarico Aulica Domini Beningnissimi Pratiosifsimi 1764.; Quart. Hung. 2288. 79–80. Testamentum Annae natae Taganyi Doris Joannis 1832; Quart. Hung. 2288. 81–82. Porukomstvo Maria Taganyi zrvde nej Stanga 1848; Quart. Hung. 2288. 85–86. Excelsum Camerale Consilium Domini et Patroni Pratiosifsimi Joannis Taganyi, 1772.; Quart. Hung. 2288. 67. Testamentum Andreas Tagany 1788. febr. 23. Tagányi Alajos bányász, János erdész, Ferencz előfordul a selmeczi akadémia anyakönyvében (A selmeczi m. Kir. bányász és erdész-akadémia évszázados fennállásának emlékkönyve 1770–1880. Selmec, 1871. erdőszemlést; Tagányi János (?) m. kancelláriánál a kir. pecsét öre; Tagányi Vince 1797–1829 között Miskolcon fabecslő majd Parasznyán erdőőr; Tagányi József 1790–1812 között erdőtiszt, erdőmester (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 126–129).

⁸ Baán Kálmán: A Tagányi család. Magyar Családtörténeti Szemle, 1941. (7. évf.) 3. szám 49–58. p.

⁹ Peter Keresteš: Tagániovci z Oslan. Rod archivára, heraldika a genealóga Karola Taganiho. Genealogicko-heraldický hlas, 2005. (15. évf.) 1. szám 29–41. p.

¹⁰ A nagyapának, Istvánnak (1765–1830) három testvére volt: a legidősebb János csak egy évet élt (1761–1762-ig), a második, Pál 1763-ban született, az öccs, ismét János (1767) szintén nem élte meg az egyéves kort. OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 87.

1828. évi országos összeírás szerint 14 hold földje volt.¹¹ Tagányi István huszonöt évesen nősült, felesége N. Júlia 1805-ben meghalt, egy évvel később, 1806-ban újraházasodott, feleségül vette Agler Zsuzsannát, az akkori gödöllői plébános húgát.¹² A második házasságából hat gyermek született: Mária, 1806-ban, a legidősebb fiú Imre (1808), majd három lány Franciska (1811), Zsuzsanna (1812) és Franciska (1814), végül még egy fiú Ferenc (1816), aki papi pályára lépett és nyitrai őrkanonokként halt meg 1894. február 1-én. A Tagányi testvérek közül Ferencről tudunk a legtöbbet.

A nyitrai székes-káptalan őrkanonokjaként, címzetes apátként, szentszéki ülnökként és aranymisés áldozárként működött Tagányi Ferenc 1816. október 31-én született. Tanulmányait Nyitrán kezdte meg, Brogyán Jób, gróf Hunyady és Moteszky nagybirtokosok ügyvédje taníttatta. Teológiai iskoláit Nyitrán végezte, 1840 áprilisában szentelték fel. Első állomáshelye Orechó, ahol segédlelkészként teljesített szolgálatot. Több más település után 1849-ben az Eszterházy uradalomhoz tartozó Thurzófalvára került, immár lelkészként. Innen nevezik ki aztán 1883-ban nyitrai kanonokká.¹³ Kanonoki működéséből az utókor mecénási tevékenységét emeli ki.¹⁴ Rokoni, és a még lelkészként megismert családok éppúgy fordulhattak hozzá, mint a város szegényei. Rendszerint négy fiatal diákkal osztotta meg ebédjét, s több mint három évtizeden keresztül támogatta az őt taníttató, időközben elszegényedett Brogyán családot.¹⁵

3. Az apa, Tagányi Imre (1808–1881)

A legidősebb fiú, Imre életéről nem sok minden tudható. Oszlányban született 1808-ban, a nagyszombati gimnáziumban kezdte meg tanulmányait az 1819–20-as tanévben, ekkor a család Oszlányban, a Szent Jakab utca 140. szám alatt lakott. Húszévesen belép a nyitrai levéltárba, ahol ötvenhárom éven keresztül, 1881. április 27-én bekövetkezett haláláig dolgozik. A harmincas éveie elején feleségül veszi Stapánek Annát, a házasságából hét gyermek születik: Franciska (1843–†1848), Alajos (1845), Mária (1848), Nán-

¹¹ Baán Kálmán 1941. 54. p. OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 111.

¹² OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 133.

¹³ Tóth János: Tagányi Ferenc 1816–1894. február 1. Nyitramegyei Szemle 1894. 2. évf. 6. szám 3. p.; Vagner József: Adalékok a Nyitra székes káptalan történetéhez. Nyitra, 1896. 370–371. p.

¹⁴ Peter Keresteš 2005.

¹⁵ Tagányi Ferenc hagyatékátadó végzése OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 62–65.

dor (1850), István (1854), Fancsi (1856) és a legfiatalabb Károly (1858).¹⁶ Tagányi Imrére a Századok egy rövid híradása irányította a figyelmet: „Tagányi Károly, tehetséges fiatal történetbúvár atyja, ki társulatunkat 1875. nyitrai kirándulása alkalmával oly derekasan kalauzolta, ápr. hó 27-én elhunyt. Tagányi Imre 53 évig volt Nyitra-vármegye levéltárnoka. Pontos, szakavatott tisztviselő vala, kinek megyéje sokat köszönhet.”¹⁷ Az apa, Tagányi Imre levéltárnok tehát kapcsolatban állt a Magyar Történelmi Társulattal.

Az apa „egykori szolgálati helyén”, a mai Nyitrai Állami Levéltárban (Štátny archív v Nitre) ötvenegy számozott, sajnos meglehetősen rossz állapotú dobozt tesz ki a megyei levéltárosokra vonatkozó anyag. Az anyag egy részét áttekintve Tagányi Imre levéltárnoki tevékenységének első négy évtizedéről egyelőre nem állnak rendelkezésre dokumentumok, az 1862-es évtől kezdve viszont szinte napról-napra dokumentálható, milyen ügyekkel találkozott, milyen feladatokat kapott, az ekkor kiadóként-okiratkiadóként dolgozó hivatalnok.

Hetente tucatszám érkeztek a megkeresések különböző iratok kikeresésére, beküldésére, másolására, aminek a gondos hivatalnok, Tagányi Imre láthatóan készségesen eleget is tesz. Talán nem szükséges bizonygatni az ügyek sokféleségét, hányféle helyről érkezhetnek ezek a megkeresések, egy-egy érdekességet emelnék ki csupán a kérések közül, például ahol Tagányi Imrét tulajdonképpen írásszakértői feladatok ellátására kérik fel.

A Nyitrán 1871. június 27-én tartott megyei fenyítő törvényszéki ülés alkalmával a sikkasztással vádolt Schurmann Ignác elleni bűnügyben Tagányi Imre megyei levéltárnokot – Hábel Alajos megyei pertárnok és Nevedy Mihály megyei törvényszéki kiadóval együtt – felkéri, hogy „bűnügyi iratok közt létező vádlott által beterjesztett conventionális táblát megvizsgálván mint szakértők véleményt adjanak az iránt valjon a conventionális táblán lévő írás javítatott illetőleg az eredeti írás, mely állítólag nagyon világos tintával írva volt, már sokkal feketébb tintával átírva vagyon-e, és a 80. szám előtt lévő egyes szám egészen újra, vagyis utóbb hozzá, tulajdonképp a 80 elé íratott-e. Továbbá Ócskay Ignác által beterjesztett conventionális tábla iránt véleményt adjanak, valjon az 1868 évben melyről keltezve van, vagy csak most íratott-e, és valjon az a vádlott által beterjesztettnek eredetije-e.”¹⁸

¹⁶ OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 87.

¹⁷ Századok 1881. 463. p.

¹⁸ ŠA Nitra, NŽ I/A-S Župný archivár; 1326

Készségesség, szakértelem és tapasztalat ide vagy oda, nem egyszer kényszerül Tagányi Imre arra, hogy nemleges választ adjon egyes megke-
resésekre, mert az irat nem, vagy másik intézményben lelhető fel. Alispánja válogatja, hogy miként reagáltak a nemleges válaszra, mindenesetre ezek-
ben az ügyekben Tagányi Imre nem egyszer megoldási – tulajdonképpen
levéltár rendezési – javaslatokat is megfogalmazott. Láthatóan ez a Don
Quijote-i harc felőrölte a tisztviselő Tagányi Imrét, nem csoda, hogy egy-
egy újabb alispáni felhívásra sértődötten válaszol. Az alispán felszólítására,
mely szerint „a kérdéses rabfőkönyveknek a megyei levéltárban újonnan le-
endő kinyomozását eszközözlék, eljárásának eredményéről szóló jelentését
mielőbb elvárom”. Tagányi Imre a következőket írja: „a keresett rabfőköny-
vek a megyei levéltárban nem találtatnak. Egyébiránt ha az 1848 évi rend-
kívüli idők, és az azóta bekövetkezett változások miatt azon nincs mit cso-
dálkozni, ha ezen időkből nem egy kevésbé fontos rabfőkönyv, de nagyobb
fontosságú okmányok is hiányoznak, de igenis megütközéssel csodálni kell
azt, hogy egy királyi törvényszéki bíró, egy 44 évet már becsülettel szolgáló
tisztviselő hivatalos jelentését nemcsak nem méltányolja, de az ügynek is-
mételt szorgalmazásával gyanúsítja is.”¹⁹

A napi ügyek intézéséhez szükséges iratok előkerítésén túl, Tagányi Imre
kezéhez több olyan felhívás is érkezett, melyek „a régibb és hazai történel-
münkre nézve netán becses adatokat tartalmazó” iratok megóvására, listá-
zására szólították fel a levéltárat. 1865-ben a Magyar Királyi Helytartó-
tánácstól érkezett felkérés „Nyitra megye közönségének”: „Némely közlevél-
tárak rendezése vagy áthelyezése közül követett bánásmód feletti panaszok
s felszólalások alkalmából meghagyatik a közönségnek, hogy főleg régibb
és hazai történelmünkre nézve netán becses adatokat tartalmazó közlevél-
tárait gondosan őriztesse. Azoknak a netán szükségessé vált áthelyezése
tekintetében a kellő rend további fenntartására ügyeljen és a mennyiben
ily a hazai történelemre nézve érdekes adatokat rejtő, vagy általában ré-
gibb időkből származó levéltárak rendezése válnék szükségessé, arról ideje
korán ide jelentést tegyen, hogy az ily féle rendezésnél a tudomány érdeke-
inek megóvása tekintetéből intézkedés tétessék. Kelt. Budán a magyar kir.
helytartótanácsától. 1865. évi augusztus hó 28-án”.²⁰

¹⁹ ŠA Nitra, NŽ I/A-S Župný archivár; 1266/877

²⁰ ŠA Nitra, NŽ I/A-S Župný archivár; 2. doboz. 1863-1865. 50. 914. Tagányi Imre m. levéltár-
nok úrnak

Néhány évvel később, 1871-ben a belügyminisztériumon keresztül a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságától érkezik hasonló megkeresés, melyet természetesen a nagy tapasztalattal rendelkező Tagányi Imrére szignálnak.

Az MTA Történelmi Bizottsága 1857-ben – a német forráskiadvány-sorozat, a *Monumenta Germaniae Historica* mintájára – útjára indította a Magyar történelmi emlékek (*Monumenta Hungariae Historica*) sorozatot, amely magyar történeti forrásmunkák kiadását tűzte ki célul. A sorozat négy fő „osztályba” sorolva teszi közzé a hazai és „külhoni” levéltárak „kút-főit”: 1. Okmánytár; 2. Írók (főként 16–17. századi elbeszélő források); 3. Országgyűlési Emlékek (főként a 16–17. századi magyarországi és erdélyi rendi országgyűlések iratai) 4. Diplomáciai emlékek.²¹ A Történelmi Bizottság előterjesztésére az Akadémia 1871. évi május 22-iki közgyűlése azzal a kéréssel fordult a belügyminisztériumhoz, hogy az ország összes hatóságát szólítsa fel arra, „miszerint a gondjaikra bízott levéltárakat szakférfiak, illetőleg a levéltárnokok által gondosan kutattassák át, s tegyenek jelentést aziránt: vajjon a magyar országgyűlésekre, horvátországi tartományi és magyarországi részleges gyűlésekre, végre a nádori confluxusokra vonatkozó mily irományokat, meghívóleveleket, követi utasításokat és jelentéseket tartalmaznak a levéltár iratai és jegyzkönyvei?”²² A megkeresés nyomán a belügyminisztérium ugyanazon év június 15-én körlevelet adott ki a törvényhatóságok részére.²³

A másolatban Nyitrára is megérkezett irat a következőket tartalmazta: „Magyar királyi belügyminiszter. Valamennyi törvényhatóságnak. A magyar tudományos akadémia történelmi bizottsága [...] azzal az előterjesztéssel járult hozzám, hogy szólítnám fel az országban levő »levéltárak« felől rendelkező hatóságokat, miszerint levéltárakat szakemberek illetőleg a levéltárnokok által kutattatnák ki gondosan, vajjon vannak-e azokban

- a) Országgyűlési irományok
- b) Meghívó levelek
- c) Követi utasítások
- d) Követi jelentések, úgy
- e) Nádori confluxusokat

²¹ Fraknói Vilmos: A magyar országgyűlések története. Első kötet. (1526–1536). Budapest, 1874. XVI. p.

²² Uo. XVIII–XIX. p.

²³ ŠA Nitra, NŽ I/A-S Župný archivár; 14.141

f) Horvátországi tartományi gyűléseket

g) Kis országgyűléseket illető irományok is megfelelők közlemények és jegyzőkönyvek pontjai, és ezekről küldenének be az akadémiának gondos értesítéseket, megjegyezvén a címetek, a keletet, a levéltári számot, mely alatt az illető iromány találtatik, hogy a bizottság azok lemásoltatása iránt annak idején intézkedhessék. Ha az illető hatóság hajlandó volna az eredetieket az akadémiához másolás végett beküldeni, jelentené ki azt is, hogy midőn a sor egy vagy másik iratra kerülne, a bizottság rendelkezessék.

Az hazai történeti emlékeknek gondos összeállítása és kiadása nagy fontossággal bíró közérdekű ügy lévén, a magyar tudományos akadémiának a részben hozzám intézett felszólítását egész készséggel felkarolom, felhívom a törvényhatóságot, hogy a hatósága alatt álló »levéltárt« az akadémiának fenjelzett kíváncsiához képest átkutatván, az abban feltalált történelmi emlékekkel bíró adatok után a magyar tudományos akadémiát mielőbb közvetlenül értesítse. Budán, 1871. évi junius 15-én Budán. Tóth Vilmos sk. Oly felhívás mellett közöltetik a megyei levéltárnok úrral, hogy annak értelmében a levéltárban létező régebbi okmányokról egy teljes jegyzéket készítvén, azt ide haladéktalanul terjessze elő. Nyitrán, 1871. év junius hó 25-én. Nyitra vármegye első alispánja.”

Fraknói Vilmos – aki 1874 és 1890 között szerkesztette a Magyar országgyűlési emlékek (*Monumenta comitialia regni Hungariae*) sorozatot – beszámolója szerint a rendelkezés nyomán a következő hatóságok küldtek be jeletéseket: Abaúj, Arad, Bereg, Bihar, Csanád, Csongrád, Esztergom, Felő-Fehér, Liptó, Mosony, Nógrád, Nyitra, Sáros, Somogy, Sopron, Szatmár, Szepes, Túróc, Vas, Zala, Zemplén megyék és a Jászkun kerület. A városok közül Brassó, Kassa, Komárom, Körmöcz, Nagy-Szeben, Pozsony, Soprony, Székelyudvarhely és Székesfehérvár, továbbá a jászói convent, a kassai és kalocsai káptalanok.²⁴ Forrásközlésének bevezetésében úgy értékelte, hogy a hatóságok nagy része a miniszteri rendelkezésnek nem tett eleget, és a beküldött jelentések is több kivétinélőt hagytak maguk után, így a kötet szerkesztőjeként maga kereste fel azokat a levéltárakat, ahonnan további anyagokat remélt. (Elsősorban az ország nyugati és „éjszaki” részén lévő szabad királyi városok levéltárait, valamint az uralkodóház, az egykori császári kamara, a magyar

²⁴ Fraknói Vilmos 1874. XVII. p.

udvari kancellária és a magyar kamara levéltárait, valamint természetesen a budai Országos Levéltárat.)²⁵

Jó tíz évvel később a Magyar Királyi Belügyminisztérium újabb kéréssel fordul a levéltárakhoz, melyben tájékoztatást kér a levéltárak helyiségeinek állapotáról, illetve az ott felelhető „legrégibb iratokról”. A megkeresésre adott alispáni jelentést Prónay József államtitkár²⁶ hiányosnak ítélte: „Nyitrán a folyó évi szeptember hó 12-én 17337 szám alatt kelt alispáni jelentéssel felterjesztett adatok szerint a törvényhatóság levéltári helyisége teljesen tűzmentesnek és gonosz ember szándéka ellen kellőleg biztosítottnak nem lévén tekinthető, felhívom a megye közönségét, hogy ezen bajnak a legczélszerűbb módon való orvoslása iránt saját hatáskörben haladéknélkül intézkedjék s ebbeli eljárásáról hozzám annak idején jelentést tegyen. A 18654/881 számú rendeletem 3-ik pontjában foglalt kérdésre adott válasz »az iratok és okmányok régi időkből a nyitrai várban vannak elhelyezve« igen határozatlan, mert nem említettett meg, minő iratok és okmányok azok? mely évből valók a legrégiebbek? kinek kezelése alatt állanak? mikép kerültek oda? eredetileg miképp maradtak ott? A 7-ik kérdésre nézve adott válasz pedig »vannak 1849 után polgári, urbéri és fenyítő törvénytörvényzéki iratok« nem részletezi az 1849 utáni ideiglenes korszakbeli bíróságokat, melyeknek iratai a törvényhatóság levéltárában őriztetnek. Felhívom ennél fogva a megye közönségét, hogy jelzett körülményekre nézve azonnal felvilágosítólag nyilatkozzék. Minthogy pedig ez a város levéltárára nézve felterjesztett adatokból szintén ki nem tűnik, mely abszolút ideiglenességbeli hatóságok iratai vannak elhelyezve a nevezett levéltárban erre vonatkozólag Szakolcza város felhívandó, hogy a most felvetett kérdésekre nézve haladéktalanul tegyen pótajelentést [...]. Buda Pesten, 1880. évi október hó 4-én a miniszter helyett: Prónay József államtitkár.”²⁷

A hiányos jelentés ügyében az alispán természetesen a levéltárhoz fordult. A válasz Tagányi Imrétől érkezik: „Tettes Alispán Úr! folyó év február 10-én 23614. ssz. meghagyás útján van szerencsém a mk Belügyminisztérium 43254 számú rendelet következtében kellő felvilágosítással szolgálni és pedig: 3. pontjában foglalt azon kérésre, mely időből való a legrégebbi irat?

²⁵ Fraknói Vilmos 1874. XVIII. p.

²⁶ Prónay József (Romhány, 1821. – Budapest, 1884. május 16.) politikus, államtitkár. Forrás: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái XI. (Popeszkú-Rybay). Budapest, Hornyánszky, 1906.

²⁷ ŠA Nitra, NŽ I/A-S Župný archivár; 51. doboz, 43254 szám/80.

eredeti vagy másolat? Válaszoltatott: az iratok és okmányok régi időkből a nyitrai várban vannak elhelyezve. Ez téves jelentés volt és onnan származott, mert éppen akkor az alulírott betegsége miatt szabadság idejét használta. A levéltár a Nyitrai Várban nem tudván mely időből voltak elhelyezve, de ahogy a megyeházban 1790 években a levéltár számára a helyiségek kiépítvén, szükséges állványokkal ellátván azonnal a Várból érkezett iratok az 1600-tól kezdve regisztráltak, – feljelentésre méltó okirat nem találtak. A 7-ik ponton vannak 1849 év utáni újabb törvénykezési iratok és mine-műek? Igen is vannak polgári és fenyítő törvénykezési iratok azok csak is törvény végzett kinevezett bírák által egyedül Nyitra székhelyén polgári és fenyítő ügyekben bíráskodtak – csak később a kinevezett járás szolgabírák a hozzájuk tartozó ügyekben működven – ezeknek iratai 1862 és 1863-ik években megyei levéltárban átszállítottak, azok rendbe hozatván járásonként a megyei levéltárban elhelyezve találtaknak; ha valamely hatóságnak szükségük van, hivatalos megkeresésükre feljegyzés mellett kiadatnak. 19/2 881.”

A Nyitráról beküldött jelentések nyomán hosszas egyeztetés veszi kezdetét, melynek eredményeként Tagányi Imre közreműködésével „a megyei levéltárban őrzött, de az Országos Levéltárba tartozó” három eredeti oklevél – I. Lajos király 1364. évi átírat, Rudolf király 1586. évi adománylevele, Ferdinánd király 1637. évi levele – átkerül az Országos Levéltárba.

Tagányi Károly levéltárnok-történész édesapja tehát bekapcsolódik történettudomány szempontjából fontosnak vélt iratok felkutatásába, rendezésébe, megóvásába. Több évtizedes tapasztalattal, rendkívüli gondossággal készíti el a kívánt jegyzékeket, sőt a jegyzékek készítőit további hasznos tanácsokkal látja el. Tagányi Imre jelentéseiből kitűnik, hogy helyben, szakemberként felvállalja annak képviselését, hogy bár a különböző dokumentumok (pl. oklevelek) jogi jelentőségükből veszítettek ugyan, ezek azonban a történettudomány számára különös jelentőséggel bírnak.

4. A fiú, Tagányi Károly (1858–1924)

Innen indult el tehát Tagányi Károly. A középiskolát még Nyitrán, a Római Katolikus Főgimnáziumban végezte, majd a budapesti egyetemen folytatta tanulmányait. A fiú az egyetem elvégzését követően, 1879-ben a M. Kir. Országos Levéltárba kapott kinevezést, ahonnan negyven évvel később, 1919-ben nyugdíjba vonult. Hasonló pályát járt be tehát mint édesapja, aki a Nyitrai Levéltárban teljesített szolgálatot egy életen keresztül. A formális

képzéseken túl, minden bizonnyal ez az „apai örökség” is kellett ahhoz, hogy a fiatal, frissen kinevezett levéltári tiszt, már pályakezdőként több kiadvány munkálataiba is bekapcsolódott. Altenburger Gusztáv heraldikus, címerfestő több évtizedes gyűjtőmunkájának eredményét tette közzé a magyar és német nyelven megjelent Magyarország címertárában, melyet – az országos és állami címerek, vármegyék és kerületek, városok címereinek gyűjteményeként – a hatósági címerek kézikönyvének szánt, és a pályakezdő, mindössze huszonnégy éves Tagányi Károlyt kérte fel, hogy a kézikönyvhöz bevezetőt, valamint a közreadott címerekhez leírást készítsen.²⁸ A fiatal levéltáros 1881-től bekapcsolódott az Anjou-kori oklevéltár²⁹ munkálataiba is, okleveleket másolt elsősorban az Magyar Országos Levéltár, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum állományából.

A Pauler Gyula által újjászervezett levéltár tudományos műhelyként és a társadalom egyes rétegeit kiszolgáló hivatalként is funkcionált. A hivatali feladatok jelentős részét tették ki az ún. nemesi ügyek, melynek során a levéltár adatokat szolgáltatott a nemesség igazolásához. Tagányi a hatalmas érdeklődést kielégítendő kezdeményezte Paulernél, hogy jegyzéket készíthessen³⁰ az Országos Levéltár akkori anyagában található, 1690 előtti, a magyar és erdélyi udvari kancelláriák felállításáig keletkezett, armálisokra vonatkozó adatokról. Tagányi – Pauler hozzájárulásával – összegyűjtötte az

²⁸ Tagányi Károly: Magyarország címertára. I–VII. füzet. Társz: Altenburger Gusztáv, Rumbold Bernát. Budapest, 1880–81.

²⁹ Az MTA Történelmi Bizottsága az Árpád-házi királyok idejéből fennmaradt oklevelek kiadását követően Nagy Imrét bízta meg az Anjou-házi királyok okleveleinek kiadásával, aki már az 1878-ban megjelent első kötetben közel hatszáz oklevelet tett közzé. Az oklevelek többsége az Országos Levéltár kincstári levéltárából származott, s a szerkesztőn kívül főként levéltári tisztviselők készítették el az oklevélmásolatokat. Tagányi az 1881-ben megjelent, az 1322–1332 közötti időszakot felölelő második kötet munkálataiba kapcsolódott be. Ebből az időszakból az oklevelek nagy száma miatt már nem az összes fellelhető dokumentum kiadására vállalkozott a szerkesztő. Nagy Imre a válogatás fő szempontjaként a közérdeket jelölte meg: „a köztörténelemre, a vármegyékre, egyházi és világi hatóságokra, tisztviselőkre, vagy pedig egyes nevezetesebb családok viszonyaira vonatkozó”, „a művelődés történetére s a családi beléltre [...] felvilágosító adatot nyújtó” oklevelek közzétételét vállalta fel. Az okleveleket főként levéltárosok: Vincze Gábor, Nagy Gyula és Tagányi Károly, valamint Pesty Frigyes, Stachovics Remig, illetve – a Magyar Történelmi Társulat részéről – Kovács Nándor másolták. A közzétett ötszáznegyvenhárom oklevélből a fiatal tisztviselő Tagányi ötvenhat oklevelet másolt. Nagy Imre bevezetője. In: Anjoukori okmánytár. Második kötet (1322–1332). Budapest, 1881. 1–3. p. Tagányi Károly bibliográfiája, benne az általa másolt oklevelek megjelölésével: Bognár Szabina: Tagányi Károly (1858–1924) műveinek jegyzéke. Történelmi Szemle 2014. LVI. 523–536. p.

³⁰ MOL Y 1. 1884–42 (135)

adatokat, és azokat 1883 és 1886 között, az armalisták betűrendjébe rendezve, tizenhárom közleményben közzétette a Turul hasábjain: Jegyzéke az Országos Levéltárban található hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek. Tagányi ezt a jegyzéket kezdeményezésnek tekintette, mely még további kiegészítésekre szorul. Szükségesnek tartotta, hogy további jegyzékek készüljenek az országban máshol, különösen a Nemzeti Múzeumban, a megyék és hiteles helyek levéltáraiban őrzött címeres és nemesi levelekről. Sorozatnyitó közleményében így fogalmazott: „az első lépés meg van téve, hogy az ilyenmű oklevelek mentül teljesebben összegyűjtsenek elsősorban a nagyközönség javára, melynek szolgálatába állni társulatunk is kötelességének ismerte. Mellőztem hát minden tudományos, minden jogi szempontot, s a nyilvánvaló nemesleveleken kívül ide vettem még az 1690 előtt kelt nemesi bizonyítványokat s nemesítéseket is, de kihagytam a jegyzékből az úgynevezett »exemptió«-kat, »manumissió«-kat vagy »egyházi nemességet«, melyek országos nemességet amúgy sem adhattak.” A jegyzékből – mely tulajdonképpen az első igazi levéltári segédlet³¹ – az Országos Levéltár a belügyminiszter engedélyével 300 különnyomatot készített.³² A hetvenkilenc oldalas füzet³³ – az országos levéltárnok által írt bevezető szerint – mintegy 7000 adatot tartalmaz (!), „az összeállítást Tagányi Károly országos levéltári tiszt készítette, hivatalos engedély mellett a Turul című folyóirat számára, a melynek 1883–86. évfolyamaiban az meg is jelent. Most a nm. Belügyministerium 864/884. eln. sz. a. kelt engedélye alapján,

³¹ Valójában a levéltár harmadik kiadványa: az első kiadvány 1882-ben jelent meg, és a levéltár akkor megnyílt állandó kiállításának katalógusa volt; a második 1884-ben az Országos Levéltárra vonatkozó jogszabályok gyűjteménye magyar és francia nyelven. Vö.: Sashegyi Oszkár: Az Országos Levéltár kiadványkészítő tevékenységének száz éve, 1874–1974. Levéltári Közlemények, 1979. 3–4. p. A Tagányi összeállítása után megjelent levéltári segédletek is a nemességi ügyek iránti érdeklődést voltak hivatva kielégíteni: Csánki Dezső a középkori gyűjtemény oklevelein található pecsétekről készített jegyzéket, majd Pettkő Béla és Illéssy János a királyi könyvekről (A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, címer, előnév és honosság adományozásnak 1527–1867. Budapest, 1895.). Illéssy János később jegyzéket készített a királyi könyvekben foglalt községi kiváltságlevelekről és vásárszabadalmakról is. Ezeket a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1898., és 1899. évfolyamában adta közre. Tagányi nemeseiről készített munkájának háttéranyagát az OSZK Kézirattár Fol. Hung. 1550. szám alatt A Magyar Kir. Országos Levéltár nemességi és címvizsgálatainak elvi dolgai cím alatt tartják nyilván, de az iratanyag 1945 óta hiányzik.

³² MOL I-42/1884, A nemesi jegyzék kiadásával, szétosztásával kapcsolatos levelezés

³³ Jegyzéke az országos levéltárban a magyar és erdélyi udv. kancelláriák föllállításáig található hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek. Összeállította Tagányi Károly. Budapest, A Magyar Kir. Országos Levéltár kiadása. 1886.

az Országos Levéltár költségén, külön lenyomatban jelenik meg, hogy hatóságoknak, magánosoknak hozzáférhetőbbé tétessék, s a most gyakrabban felmerülő nemesség-kérdésekben tájékozásul szolgálhasson. Az összeállítás a magánszorgalom műve lévén, az érdem, valamint a felelősség is a netaláni hibákért, kizárólag összeállító urat illeti.”

Tagányi Károly nemcsak egy-egy téma levéltári anyagát kutatta. Törekedett arra, hogy „minden” levéltári forrást megismerjen, korát megelőzve különböző jegyzékeket, mutatókat készített az átnézett anyagokról. Figyelemmel kísérte az európai levéltári szakirodalmat, kijegyzetelte például a bécsi Hofbibliothek kéziratárának, valamint a Grazi Tartományi Levéltár katalógusának magyar vonatkozású adatait. Fő törekvése az volt, hogy a magyar történelem forrásait minél szélesebb körben megismerje, azokat rendszerezze. Munkájának eredményeként a korszak egyik legtájékozottabb levéltárosa lett. Így nem csoda, hogy mikor felmerült a gondolat, hogy a levéltár egész anyagát a millennium alkalmából egy összefoglalásban ismertetni kellene a nagyobb nyilvánosság előtt, Tagányit jelölték ki a feladat végrehajtására.³⁴ 1878-ban a levéltár az igazgatóság mellett további öt részlegből állt, melyek az alábbiak voltak: a kancelláriai osztály, a helytartótanácsai osztály, az erdélyi főkormányshéki osztály, a kincstári osztály, valamint a kuriai levéltár.³⁵ Tagányi 1897 végéig a levéltár három részlegnek ismertetésével készült el (A régi Országos Levéltár. A magyar udvari kancelláriai levéltár. Az erdélyi udvari kancelláriai levéltár.). Az első rész még 1897-ben, a két utóbbi 1898-ban meg is jelent a Századokban, majd mindháromról különnyomatok készültek a Magyar Országos Levéltár számára. A levéltár anyagának első tudományos ismertetései a maguk korának nemzetközi színvonalán készültek: Tagányi modern, genetikus szemlélettel közeledett az anyaghoz, s az egyes kormányhatósági levéltárakat az adott hivatal és levéltár történeti fejlődését szem előtt tartva írta le.

A tematikus levéltári segédletek sajátos válfaját képviselik Tagányinak a Közgazdasági lexikon különböző címszavaihoz írt levéltári tájékoztatásai. A Halász Sándor és Mandelló Gyula szerkesztette Közgazdasági Lexikon. Közgazdasági Ismeretek Tára 1898-ban jelent meg Budapesten. A szerkesztőknek az volt a célja, hogy a közgazdaságtan, pénzügytan és statisztika elméleti kérdéseinek tárgyalásán kívül a magyar gazdasági és társadalmi

³⁴ Ember Győző: Az Országos Levéltár száz éve, 1874–1974. Levéltári Közlemények 1975. 25. p.

³⁵ Uo. 27. p.

viszonyokat is bemutassák. A lexikon német mintára nagyobb lélegzetű, összefüggő szócikkeket tartalmazott, és az egyes szócikkeket „Szakbibliographia”, „Irodalom”, „Levéltári források” és „Magyar bibliographia” című rovatok egészítették ki. A „Szakbibliographia” a legkönnyebben hozzáférhető speciális bibliográfiai forrásokra utalt, az „Irodalom” rovatban kapott helyet a téma „legfontosabb” irodalma. A „Levéltári források” rovattal a szerkesztők „a fontosabb cikkek történeti részének tanulmányozását” kívánták megkönnyíteni: „Bízvást hisszük, hogy a történeti anyagnak ily szakok szerint való összegyűjtése, mely a maga nemében egyedül áll, nagyban előmozdíthatja majd hazánk gazdaságtörténetének megismerését. E becses anyagot Tagányi Károly m. kir. allevéltárnok, a Magy. Tud. Akadémia levelező tagja állította össze.”³⁶ Tagányi maga is nagyra becsülte ezt az anyaggyűjtését: a szócikkeket felvette bibliográfiájába,³⁷ s több későbbi írásában hivatkozott rájuk olyan minimumként, amit az adott témában kutatóknak feltétlenül ismerniük kell. Holub József Tagányiról írott megemlékezésében Levéltári források című rovat kapcsán hangsúlyozta, hogy annak összeállításához „csak a levéltári anyagban annyira otthonos s ily nagy lemondást kívánó munkát is szívesen vállaló Tagányi Károly vállalkozhatott”.³⁸

Tagányi ezekkel a vállalkozásaival egyszerre kívánta szolgálni a magyar történetírást és a levéltárügyet. Meggyőződése volt, hogy a levéltári anyagban minden egyes témához található források, melyeket a teljességre törekedve kell feltárni. Egy-egy anyag kézhezvételekor, feldolgozásakor a legapróbb adatmorzsát is igyekezett hasznosítani, újabb és újabb kérdéskörökkel gazdagítva anyaggyűjtését. Jellemző példaként hozható, hogy 1915-ben, mikor a Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege in Preussen tudományos tájékoztatást kért a levéltártól a honi madarak, növények, fák és más természeti emlékek védelmének múltjáról, Tagányi válaszában a szakirodalmi feldolgozásokon túl a levéltár iratanyagát is felsorolta. II. Géza 1157-ben kelt oklevelétől kezdődően tárta fel az állatvédelem apró adatait. A kérdőívre adott válaszában a levéltárat kimeríthetetlen, „bármikor bárkinek” rendelkezésre álló kútforrásként említi, felhívta azonban a figyelmet arra, hogy a dokumentumoknak csak kisebb része publikált, és mivel megfelelő

³⁶ Halász Sándor – Mandelló Gyula: Közgazdasági lexikon. Közgazdasági ismeretek tára. Budapest, Pallas, 1898. 1. p.

³⁷ A szócikkek listáját lásd: Bognár Szabina: A népi jogélet kutatása Magyarországon. Tagányi Károly jogszokásgyűjtő programja. Doktori disszertáció. Budapest-Kimle, 2010. 301–303. p.

³⁸ Holub József: Tagányi Károly. Századok 1924. 833. p.

mutató nem áll rendelkezésre, a kutatók csak az egyes gyűjtemények tételes átvizsgálásával juthatnak eredményre.³⁹ Tagányi nem csupán a hivatalos felkérésekre válaszolt készségesen, anyaggyűjtését önzetlenül megosztotta másokkal: barátaival (például Takáts Sándorral, Thallóczy Lajossal), kollégáival, a levéltárban kutató fiatal historikusokkal – mindenekelőtt Eckhart Ferencsel, Hóman Bálinttal és Szekfű Gyulával –, akik mesterükként tisztelték a „halk szavú levéltárnokot” –,⁴⁰ és nem volt rest tollat ragadni akkor sem, ha egy-egy új adalékkal ismert kutatók (Acsády Ignác, Csánki Dezső, Herman Ottó) munkáját segíthette.⁴¹

Tagányi kiemelkedő teljesítménye és kiváló képességei ellenére – a kortársak és az utókor egybehangzó véleménye szerint⁴² – csak lassan jutott feljebb a hivatali ranglétrán.⁴³ Mellőzésének oka, hogy nehezen alkalmaz-

³⁹ Kálnoki Kis Tamás: A környezetvédelemnek is van története–Tagányi Károly válasza egy nemzetközi kérdőívre. *Levéltári Szemle* 1977. 103–106. p.

⁴⁰ Glatz Ferenc: *Történetíró és politika*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 113. p.

⁴¹ Herman Ottónak a pásztorkodásról írott könyvéhez, Acsádynak a jobbágyság történetéhez adott levéltári adatokat. Csánki Dezső Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában című munkájához írt előszavában köszönetet mond: „Tagányi Károly barátom, aki szakszerű felvilágosításai és szakadatlan érdeklődése által folyvást segítségemre és buzdításomra volt járatlan utamon.” Budapest, 1890.; Tagányi Károly levelei Herman Ottónak EA 4336, EA 4350, EA 5127

⁴² Csánki Dezső: Tagányi Károly (1858–1924). *Levéltári Közlemények* 1924. 205–208. p.; Sashegyi Oszkár: Az Országos Levéltár személyzete, 1874–1903. *Levéltári Közlemények* 1976: 225–250. p.

⁴³ Tagányi levéltári kinevezéseinek dokumentumai az OSZK Kézirattárában: Quart. Hung. 2288. 190–191. A magyar királyi belügyminiszter 1879. július 22-én kelt levele Tagányi kinevezéséről.; Quart. Hung. 2288. 188–189. A magyar királyi belügyminiszter 1883. január 21-én kelt levele. 1883-ban Tagányi 150 forintnyi lakpénze 200-ra emelkedik. (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 186–187.) A magyar királyi belügyminiszter 1888. május 24-én kelt levele. Tagányi 1888-ban országos levéltári tisztből, az addigi illetményének változatlanul hagyásával, fizetés nélküli levéltári fogalmazó lesz. (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 184–185.) A magyar királyi belügyminiszter levele 1891. március 18-án, Tagányi 1891-ben fizetés nélküli fogalmazó és országos levéltári tisztből másodosztályú országos levéltári fogalmazó lett. (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 182–183.) A magyar királyi belügyminiszter levele 1892 júliusában. Tagányi országos levéltári fogalmazó 1000 forinttal javadalmazott magasabb fizetési fokozatra lépett elő. OSZ Kt. Quart. Hung. 2288. 180–181.) A magyar királyi belügyminiszter levele 1893. március 31-én. „Az 1893. évi IV. törv. czikk rendelkezései alapján 1400 forint évi fizetés és 500 forint évi lakpénzzel országos allevéltárnokká kinevezem.” (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 178–179.) A magyar királyi belügyminiszter levele 1898. április 23-án. „1898-tól allevéltárnoki állásában az 1600 fttal javadalmazott második fizetési fokozatra léptetem elő.” (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 176–177.) A magyar királyi belügyminiszter levele 1900. szeptember 26-án, melyben Tagányi Károly allevéltárnokot 1900-tól levéltárnokká nevezi ki évi 4000 korona fizetéssel és 1200 korona évi lakpénzzel.

kodott a hivatali munkarendhez: rendszeres késései és gyakori kimaradásai miatt Pauler Gyula 1883-ban⁴⁴ és 1885-ben is fegyelmi büntetéssel sújtotta a fiatal tisztviselőt.⁴⁵ Tagányinak 1885 májusától 1887 júniusáig minden nap jelentkeznie kellett Paulernál, s egy jegyzéken fel kellett tüntetnie az időt, amikor beérkezett,⁴⁶ s a kinevezéseknél is mindig háttérbe került. Pauler 1886-ban a rangsorban soron következő Tagányi helyett Csánki Dezsőt terjesztette fel első helyen a fogalmazói állásra, megjegyezve, hogy ugyan Csánki „nem olyan geniális, mint Tagányi úr, mégis igen jeles tehetség, képzettségben mellette megáll, s mint hivatalnok kötelességeinek pontosan, szorgalommal megfelel”.⁴⁷

Pauler 1888. január 9-én kelt levelében már arról számolhatott be a belügyminiszternek, hogy Tagányi, „az országos Levéltár összes személyzetének talán legkitűnőbb elméjű tagja” teljesen megjavult, rendesen végzi teendőit, panasz ellene többé nincsen. A pozitív változások okaként emellett, hogy Tagányi idősebb lett, Pauler a nősülést említi, „s így még visszaesésétől sem igen lehet tartani”.⁴⁸ Tagányi Vadnay Rózát – Vadnay Károlynak, a korszak ismert író-újságírójának unokahúgát – vette feleségül és lassan a hivatali munkarendbe is beleszokott. Két év múlva, 1888. május 24-én megkapta a fogalmazói címet, de még ekkor is csak 700 forintnyi hivatali fizetésből

(OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 174–175.) A magyar királyi belügyminiszter levele 1904. február 18-án Tagányi „fizetés természetével bíró személyi pótléka évi 800 korona”. (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 172–173.) A magyar királyi belügyminiszter levele 1905. szeptember 10-én Tagányi Károly „fizetés természetével bíró személyi pótléka évi 1400 korona”. (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 167.) A magyar királyi belügyminiszter levele 1917. július 27-én, Tagányi Károly „nyugalomba helyezéséről”: „Nagyságos Tagányi Károly urnak, minisztertanácsosi címmel felruházott országos levéltárnok. Magyar királyi belügyminiszter. 1917. IX. törvénycikk 10. szakaszában nyert felhatalmazása alapján Nagyságodnak nyugalomba helyeztetéséig létszámon felül való vezetését rendelem el. Erről Nagyságodat tudomásul vétel végett értesítem.” (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 165.) A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének levele 1919. január 27-én. „T. K. miniszteri osztálytanácsosi címmel felruházott országos levéltárnokot országos főlevéltárnokká nevezi ki.” (OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 169.)

⁴⁴ MOL II-10 1885

⁴⁵ MOL K 148–1890–4399 (1885–550)

⁴⁶ MOL-1/1888. „661/1883 szám alatt hivatalos óráknak be nem tartása miatt fegyelmi eljárás útján, írásbelileg megrovott. Miniszteri szóbeli rendelet következtében 1885. május – 1887. június végéig minden nap alulírotnak jelentkeznie kellett, hogy maga adja le hivatalba jövetelének idejét. Bp, 1888. jan. 8. Pauler Gyula”; Sashegyi Oszkár 1976. 233. p.

⁴⁷ MOL- Y 1.-1885-II. – 10.

⁴⁸ MOL- Y 1/1888.

kellett megélnie, amelyhez 200 forintnyi lakpénz járult.⁴⁹ Tagányi, hogy fogalmazói fizetést kaphasson, még 1890 novemberében az Országos Levéltár számára készített jelentős munkákra hivatkozva kérte, hogy az ellene hozott 1883-as fegyelmit, „tapasztalatlan ifjúságom e szomorú s oly súlyosan megkeserült emlékét” töröljék a minősítési táblázatból. Kérését a miniszter – Pauler meleg hangú pártoló javaslata alapján – teljesítette.⁵⁰ Pauler indoklásában írja, hogy „Tagányi Károly úr tehetsége, képzettsége s egyéb tulajdonságainál fogva az Országos Levéltár legkitűnőbb tisztviselői közé tartozik”, s mert „hibájáért, melyért megrovatott, teljesen kiépült”. 1892-ben Tagányi már a diplomatikai osztály vezetője, ilyen minőségében irányította a mohácsi vész előtti oklevelek és iratok összegyűjtését, rendezését, szakszerű kezelését, majd 1897-ben Tagányira bízta a kancelláriai levéltár felügyeletét. Tizenöt év múlva, 1912-ben Pauler utóda, Csánki Dezső felmentette ebből a tisztségéből és a kincstári osztály vezetőjévé nevezte ki.⁵¹

A Pauler irányította átszervezés eredményeként a Magyar Országos Levéltár az ország egyik legjelentősebb történelmi kutatóhelyévé fejlődött, az itt elhelyezkedett fiatal történészek hatalmas forrásismeretre tettek szert.⁵² Sashegyi Oszkár hívja fel a figyelmet arra, hogy ebből az új helyzetből bizonyos feszültségek is adódtak: a történetírói ambíciók és a hivatali kötelességek, a társadalmi megbecsülés és a szűkös anyagi helyzet olyan divergáló erőként hatottak, amelyek egyesek számára igen nagy megterhelést jelentettek.⁵³ Mindez Tagányira is igaz. Egész élete során vissza-visszatérően jelentkeztek az anyagi nehézségek. Három évvel halála előtt a Világ című lapban megjelent interjúbán így emlékezett erre az időszakra: „Történetírói hivatásomat úgy fogtam fel, hogy magáért a tudományért dolgoztam, épp ott, ahol nincs kilátás javadalmakra: az Országos Levéltárban. Olyan munkásai vagyunk mi a tudománynak, mint a középkori barátok. Nem törődünk a világ elismerésével. Nagy, szent gyönyörűségünk abban rejlik, hogy búvárkodhatunk a tudományban.”⁵⁴

Bár Tagányi Károly életének jó részét a levéltári források felkutatásával,

⁴⁹ MOL-Y 1. –1888– II. –1.

⁵⁰ MOL K 148–1890– II. b. –4399

⁵¹ MOL I– 85/1912.

⁵² Ember Győző 1975. 30. p.

⁵³ Sashegyi Oszkár: Az Országos Levéltár személyzeti viszonyai a XX. század elején (1903–1922). Levéltári Közlemények 1978. 233. p.

⁵⁴ Világ 12. évfolyam Budapest, 1921. április 3. (vasárnap) 71-ik szám 2. p.

rendezésével töltötte, ugyanakkor történetíróként óva int a levéltári források túlzott misztifikálásától. Ehhez kapcsolódó kritikai észrevételeit kendőzetlenül és név nélkül adta közre az Erdélyi Híradóban, A magyar történetírás titkaiból cím alatt.⁵⁵ Véleménye szerint a kutatók „neki esnek” a levéltáraknak, egyetlen célként lebeg a szemük előtt, hogy minél több új oklevelet fedezzenek föl. „Az mitsem tesz, hogy az oklevél batkát sem ér, mert mihelyt új, eddigelé ismeretlen, szemükben azonnal érdekessé, fontossá válik. »Igen érdekes«, »nagyon fontos« minden újonnan kikapart lom, pedig bátran tovább ehetne volna a moly és penész a levéltárakban a történettudomány legcsekélyebb kára nélkül”. Bírálta az adatok mindenek felettiségre alapozó történetírást, szerinte itt téves az indukció módszere, túlzásként tekintett arra, hogy a historikusok többsége szerint csupán az történt meg, ami meg van írva. „De nemcsak nálunk – külföldön is grasszál e nyavalya. Nemrégiben panaszkodott arról a Revue des deux Mondes egyik kritikusa, hogy ma már új igazságokat találni föl csekélyebb érdem, mint fölfedezni Moliére, vagy Pascal mosószámláit.” Szerinte az okok, „a rugók”, amelyek az eseményt vagy az oklevelet létrehozzák, kívül állnak az adaton. Kigúnyolja a „a telivér historikusokat”, akik „el nem hiszik, hogy a középkori ember evett, ivott, emésztett”, hacsak leírva nem látják. Bár a kortársak nyilván tudták, ki mártotta tollát vitriolba, nem csoda, hogy ezt a sarkított, sokszor túlzó véleményt Tagányi Károly nem jegyezte.

5. Összegzés

Tagányi Károly levéltárnok, történetíró 19. század végén indult pályája egybeesik több tudományterület intézményesülésével. Annak ellenére, hogy több évtizedes különbségek is voltak az első társaságok (pl. Magyar Történelmi Társulat 1867, Magyar Néprajzi Társaság 1889) és folyóiratok alapításában – az előző példánál maradvá Századok (1867) és Ethnographia (1890), mégis az intézményesülés, fórumkeresés és megszilárdulás első időszaka ez, ahol a tudományterületek közötti határok korántsem védősáncok. A tudományt, különösen a társadalomtudományt művelők köre relatíve szűk, a szakmai közösségek legtöbbször személyes ismeretségek, barátságok hálóján építkeznek, s egyáltalán nem ritka, hogy egy-egy személy több tudományos társaság gründolásában, fenntartásában is részt vállal. Még kisebb létszámú az a kör, amelyik megfelelő vagyonnal, jövedelem-

⁵⁵ Erdélyi Híradó, 1. (1888) 38. sz. 1888. február 12. 1. p.

mel rendelkezik ahhoz, hogy a tudományos munkát hivatali kötöttségektől mentesen, saját belátása szerint művelje, ugyanakkor a kutatói státusok, pályadíjak rendszere még gyerekcipőben jár.

A honorácior gyökerekkel és szerény gazdasági tőkével rendelkező Tagányi Károlynak is egy biztos állásra van szüksége ahhoz, hogy megéljen – ezt nyújtja számára az Országos Levéltár. Ugyanakkor a több mint fél évszázadig a Nyitrai Levéltár hivatalnokaként dolgozó édesapjától rá hagyományozódott kulturális és kapcsolati tőke segítette pályakezdését, és talán hozzájárulhatott ahhoz is, hogy a tehetséges ifjú nem horgonyoz le a számos hivatali kötöttséggel járó levéltári munka mellett, hanem abból kiindulva a tudomány felé fordul. A levéltári munka lesz tehát az alap, amennyiben Tagányi hatalmas levéltári forrásismerete válik történetírói ténykedésének egyik pillérévé, s kiindulópont abban az értelemben is, hogy pályája kezdetétől rendszeresen reflektál arra, hogy milyen forrásokkal kell dolgoznia a történetírásnak. Ez a módszertani útkeresés tükröződik társadalom- és gazdaságtörténeti munkásságában éppúgy, mint nyelvészeti, jogi, néprajzi, szociológiai vagy akár pszichológiai érdeklődésében is.

A jogszokásgyűjtés szempontból természetesen nagy jelentőséggel bír Tagányi Károly néprajz felé fordulása, mely az 1890-es évek közepétől jól dokumentálható. A földközösségről szóló tanulmányába integrálta a korabeli európai néprajz eredményeit⁵⁶, Erdészeti oklevéltárában pedig az erdészeti etnográfiai kutatástól várt válaszokat a primitív erdőközösséggel kapcsolatos vitatott kérdéseire.⁵⁷ Tagányi szerint a néprajz új forrásokat kínálhat az írott forrásokon túl, ugyanakkor felhívta a figyelmet a levéltári dokumentumok néprajzi forrásértékére, valamint arra, hogy a jogi néprajz esetében különös jelentőséggel bírnak a levéltári források⁵⁸. Tagányi

⁵⁶ Tagányi Károly: A földközösség története Magyarországon. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1894. 1. 199–238. p.; uő: Geschichte der Feldgemeinschaft in Ungarn. Ungarische Revue. Budapest, 1895. 15. évfolyam 103–127. p.; uő: A földközösség története Magyarországon. Molnár Erik bevezetőjével, Budapest, Athenaeum, 1950.; uő: A földközösség története Magyarországon. In: Az ősi társadalom magyar kutatói. Szerkesztette Zsigmond Gábor. Budapest, Gondolat, 1977. 333–381. p.; uő: A földközösség története Magyarországon. Részlet. In: A magyar polgári történetírás története II. Historiográfiai szöveggyűjtemény. Szerkesztette Rottler Ferenc, Budapest, Tankönyvkiadó, 1977. 3–15. p.

⁵⁷ Tagányi Károly: Magyar Erdészeti Oklevéltár 1015–1867. I–III. kötet Budapest, 1896.

⁵⁸ Az ilyen irányú kutatómunka szép példája: Balázs Kovács Sándor: A paráznaság és büntetése a sárközi református egyházakban. In: Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. (Szerk.: Mezey Barna és Nagy Janka Teodóra). Budapest, 2009. 317–332. p.; Varga István: A törvénytelen születés interdiszciplináris megközelítése. In: Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet.

néprajz felé fordulása mindenekelőtt a külföldi szakirodalom módszeres feldolgozását jelentette. Olvasottsága alapozta meg, hogy a néprajztudományon belül olyan különböző kutatási irányokat jelölt ki, mint az erdészeti etnográfia, vagy később a jogi néprajz. Megállapíthatjuk, hogy mindez túl korán történt, mert ebben az időszakban formálódott még csak a hazai néprajz, illetve jött létre a Magyar Néprajzi Társaság, így hiábavaló volt az elsőség úgy a fogalmak használatában, mint a programindítóknál. A hazai néprajztudomány ekkortájt megalakulásával volt elfoglalva, a specializációnak Tagányi által megcélzott szintje – ti. a jogi néprajz, vagy az erdészeti etnográfia megalapítása, programmá formálódása túl korainak bizonyult.

(Szerk.: Mezey Barna és Nagy Janka Teodóra). Budapest, 2009. 466–482.; Varga István: Egy jogszokás intézményesülése – törvénytelen születésű gyermekek tartási iránti perek a két világháború között. In: kötet cím (Szerk.: Nagy Janka Teodóra). Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2016. 325-334. p.